

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ: СУТНІСТЬ І МЕХАНІЗМИ

*Валентина Євдокимівна Михайличенко¹, Тетяна Віталіївна Гура²,
Ірина Володимирівна Галушчак³*

¹Кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Язюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7390-5319>

²Кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Язюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2323-3440>

³Кандидат технічних наук, доцент, кафедра фізики, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9550-0686>

UDC: 155.9

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто сутність професійно-особистісного саморозвитку (ПОС) і необхідність формування готовності студентів до нього в процесі навчання у ЗВО. Визначено головні механізми цілеспрямованого впливу людини на саму себе: самопізнання, самовизначення, самоосвіта, самоконтроль, саморегуляція, самовиховання, самостійна робота. Приведено результати першого етапу педагогічного експерименту по формуванню готовності до ПОС. Показано більш високий рівень студентів експериментальної групи, що є результатом їх цілеспрямованої самостійної роботи і педагогічно-психологічного супроводу викладачами кафедри. В статті звернена увага на низьку психологічну готовність майбутніх інженерів та недостатню розробленість інноваційних педагогічних технологій, які сприятимуть формуванню у студентів готовності до ПОС.

Ключові слова: професійно-особистісний саморозвиток, самоосвіта, саморегуляція, самовизначення, самовиховання, самостійна робота, технічний університет.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах сучасної модернізації освіти саморозвиток особистості студента виступає як необхідна умова його компетентності, на формування якої значний вплив здійснює освітній процес закладу вищої освіти (ЗВО). Останнім часом разом з професійними знаннями та навичками сутнісне значення надається відповідно особистісним якостям майбутніх спеціалістів та вимогам, які пред'являє до них обрана ними професія, надбанню досвіду самостійної роботи у процесі навчання. В Законі Украї-

ни «Про вищу освіту» проголошена необхідність професійної підготовки майбутніх спеціалістів у відповідності із сучасними вимогами ринку праці, працедавців, споживачів. В ст. 3 цього Закону сказано, що державна політика в системі освіти має бути спрямована як на підготовку конкурентноспроможних спеціалістів для пріоритетних сфер економічної діяльності, так і на створення умов для саморозвитку особистості на протязі усього життя. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні в процесі навчання готовності студентів до професійно-особистісного саморозвитку (ПОС).

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Valentina Mykhaylychenko, Tetiana Hura, Galushchak Irina*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Особливо це має відношення до студентів інженерного профілю, так як галузь їх професійної діяльності знаходиться в процесі постійної трансформації та безперервного розвитку. Аналіз Державних освітніх стандартів інженерних спеціальностей, що визначають зміст професійної підготовки студентів, свідчить про те, що в них недостатньо враховується специфіка професійно-особистісного саморозвитку студента в період його навчання у ЗВО. Підготовка інженерів використовує головним чином інформаційну модель навчання, яка має напрямом на здобуття необхідних професійних знань та вмінь та в найкращому випадку формує у студентів здатність до стихійного ПОС (Михайличенко & Канівець, 2012). При цьому саморозвиток в них не виступає як внутрішньо-особистісна задача, а відбувається під впливом зовнішніх вимог. В даному випадку не підлягає сумніву пріоритетність професійних знань, але на сучасному етапі розвитку суспільства цього стає недостатньо.

Таким чином, актуальною стає розробка нових педагогічних технологій та підходів до організації освіти, направленої на формування готовності до ПОС у майбутніх інженерів. Педагогічно й психологічно вмотивований розвиток особистості зазвичай призводить до саморозвитку, самоосвіти й самовиховання всіх її підструктур. Це є найважливішим показником, що визначає швидкість і якість набуття різних видів досвіду не лише в процесі професійної підготовки, а й безперервно, протягом всього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні положення про зміст професійно-особистісного саморозвитку майбутнього спеціаліста розглядаються в працях Б. Г. Ананьєва, І. Д. Беха, О. О. Бодальова, Н. Г. Єршової, О. А. Ігнатюк, М. В. Канівець, Л. Н. Кулікової, Н. В. Кузьміної, В. О. Лозового, В. Г. Марахова, В. Є. Михайличенко, О.В.Петровського, К. Д. Ушинського та ін. О. В. Петровський визначає саморозвиток як соціокультурний процес усвідомленої, раціональної самоосвіти (самонавчання, самовиховання, самовизначення) й спонтанний природо-зумовлений процес різнобічної самореалізації індивіда. Саморозвиток включає будь-яку активність суб'єкта, яка здійснюється свідомо або підсвідомо, прямо або побічно і яка призводить до прогресивних змін психічних, фізичних функцій, соціальних здібностей (Петровський, 1989). Переконалим є визначення Н. Г. Єршовою поняття «професійно-особистісний саморозвиток», під яким вчена розуміє безперервний процес самопроекування, який забезпечує подальшу творчу самореалізацію у процесі діяльності, підвищення рівня самосвідомості особистості, яке виступає в поєднанні особистісної та професійної спрямованості людини в процесі навчання (Єршова, 2005).

Саморозвиток є багатоаспектним явищем, що відображає процес, в ході якого особистість пізнає, перетворює, розвиває і вдосконалює себе. Процес саморозвитку, на думку О.О. Бодальова, включає в себе:

Саморозвиток є багатоаспектним явищем, що відображає процес, в ході якого особистість пізнає, перетворює, розвиває і вдосконалює себе. Процес саморозвитку, на думку О.О. Бодальова, включає в себе:

- зміни в мотиваційній сфері людини, де знаходять своє неодмінне вираження загальнолюдських цінностей;
- зростання уміння на рівні інтелекту планувати і потім здійснювати на практиці саме ті дії і здійснювати ті вчинки, які відповідають духу названих цінностей;
- зростання здібності мобілізувати себе на подолання труднощів об'єктивного характеру;
- більш об'єктивне оцінювання своїх сильних і слабких сторін та ступеню своєї готовності до здійснення задуманих цілей (Бодалев, 1987).

Підсумовуючи вищевикладене, ми в подальшому будемо розглядати поняття «професійно-особистісний саморозвиток» майбутнього інженера як «свідому, цілеспрямовану різноманітну самозміну особистості, яка служитиме меті її максимального духовно-етичного і дієво-практичного самозбагачення і саморозкриття; це самостійне його формування, спрямоване на успішну самореалізацію в суспільстві» (Михайличенко, 2015). Він має свої мету, мотиви, способи і результати, які визначаються спрямованістю її саморозвитку.

Багато дослідників роблять акцент на тому, що студентський період, як і будь-яка інша стадія життєвого циклу людини, сенситивний для інтенсивної самосвідомості і саморозвитку і має свою неповторну специфіку (Бернс, 1986; Романовський & Канівець, 2013; Johnson, 2007; Kumar, 2007). Саме цей вік характеризує процес активного психологічного і соціального розвитку

ку. Він багато чому забезпечує наявність і формування найважливіших якостей особистості, необхідних для успішної діяльності, а також припускає потребу в їх повному виявленні, розвитку і використанні. Для отримання особистісного сенсу майбутньої діяльності надзвичайно важливо, щоб виховання переростало у процес самопізнання і саморозвитку, обумовлений чітким усвідомленням самого себе і своєї життєвої програми, що потребує необхідності активізації самопізнання, спрямованого на формування здатності до рефлексії, адекватної самооцінки, впевненості в собі, якостей особистості, необхідних для успішної професійної діяльності.

Мета статті полягає в розкритті сутності професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО та роз'ясненні змісту його механізмів.

Методологія проведеного дослідження та її обґрунтування. До методології проведеного нами дослідження слід віднести методи теоретичного пізнання: формалізацію фактів, сходження від абстрактного до конкретного; методи загально логічні: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення набутих фактів, системний підхід, сутність якого полягає у комплексному дослідженні освітнього процесу в технічному університеті, що забезпечує отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища організації вивчення дисциплін в технічному університеті, статистичні методи результатів педагогічного дослідження; методи емпіричного дослідження: спостереження, опис, експеримент. Проведене нами дослідження відповідає таким принципам методології пізнання: 1) принцип єдності теорії і практики в освітньому процесі означає, що лекційні, практичні заняття та самостійна робота студентів є нерозривно пов'язаними і взаємо обумовлюють один одного в процесі освітньої діяльності; 2) принцип визначеності вимагає повного і всебічного відображення найбільш істотних сторін і закономірностей об'єктивних психічних процесів, конкретного історичного підходу до їх оцінки; 3) принцип конкретності означає, що відображення дійсності в мисленні студентів істинно – тільки якщо воно є конкретним; 4) принцип пізнаваності означає, що об'єктивний світ, що існує поза і незалежно від студентів, може бути

пізнаний, так як немає принципових перешкод для того, щоб у ході освітньої діяльності студенти в змозі могли освоїти зовнішній світ; 5) принцип підпорядкованості полягає у затвердженні об'єктивної закономірності обумовленості психічного явища іншим явищам і вимагає врахування різноманіття відносин і зв'язків в процесі майбутньої професійної діяльності студентів; 6) принцип розвитку полягає в тому, що формування наукового знання відбувається при повному і всебічному відображенні процесів становлення розвитку студента, його протиріч, кількісних і якісних змін та їх взаємного переходу; 7) принцип об'єктивності вимагає розгляду процесів, явищ, речей такими, якими вони є в освітньому процесі, без упередженості, в усьому різноманітті його сторін, зв'язків, відносин.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Орієнтованість освітнього процесу ЗВО на професійно-особистісний саморозвиток студента передбачає створення такого розвивального середовища, яке сприяло б тому, щоб студент сам все більш усвідомлено і цілеспрямовано опановував методологію і технологію самопізнання, самоосвіти, самовиховання та самовдосконалення. Особистісний результат професійного саморозвитку виявляється в динаміці образу «Я» і його характеристик (Канівець, 2011). Головними його механізмами як цілеспрямованого впливу людини на саму себе, є самопізнання, самовизначення, самоконтроль, саморегуляція, самовиховання та самостійна робота.

В. Маралов, в свою чергу, визначає такі механізми саморозвитку, як самоприйняття і самопрогнозування. Самоприйняття, завершуючи акти самопізнання, є визнанням особистістю всіх своїх сторін і якостей, що викликають як позитивні, так і негативні емоції, і визначає своєрідність прогнозування себе в майбутньому. Самопрогнозування дає можливість здійснювати виходи за межі себе сьогоденного, передбачати події зовнішнього і внутрішнього життя, ставити завдання майбутньої діяльності та саморозвитку (Маралов, 2002).

Для того, щоб процес професійно-особистісного саморозвитку протікав ефективно, особистість, насамперед, повинна мати високий рівень готовності до його здійснення. Тож виникає необхідність дослідити стан проблеми її формування в процесі професійної підготов-

ки майбутніх фахівців у ЗВО. Акмеологічний словник розглядає готовність (внутрішню здатність особистості) «як високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних та вольових процесів, який забезпечує успіх майбутньої діяльності; це адекватна установка, мотивація та мобілізація психологічних ресурсів для наступної діяльності» (Деркач, 2005).

Педагогічний експеримент по виявленню готовності майбутніх менеджерів до ПОС виконувався у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», в якому приймали участь 86 студентів першого курсу хіміко-технологічного інституту. Було обрано однорідні навчальні групи, з яких були сформовані експериментальна та контрольна групи учасників з приблизно однаковими результатами діяльності.

В наступній частині педагогічного експерименту визначено за потрібне було добитися, щоб студенти усвідомили необхідність і важливість професійно-особистісного саморозвитку у процесі придбання фундаментальних та спеціальних знань, умінь і навичок для успішного здійснення майбутньої професійної діяльності; необхідність та доцільність самоаналізу і самопізнання та інших механізмів саморозвитку; навчилися формулювати цілі та завдання, планувати свої дії та взаємодію з учасниками освітнього процесу.

Цей процес здійснювали за допомогою усвідомлення образу свого Я, розвитку і вдосконалення своєї особистості відповідно до соціально-моральних вимог суспільства, свідомого використання знань про механізми й закономірності психічної діяльності. Провідною у розумінні процесів самопізнання особистості можна вважати «Я-концепцію» та її роль в розвитку особистості. Я-концепція представляє собою «деяке постійне, узагальнене, внутрішньо узгоджене і несуперечливе уявлення про самого себе, зафіксоване в словесних вираженнях. Вона сприяє інтерпретації та мотивації нового досвіду і є джерелом очікування певних дій по відношенню до самого себе» (Михайличенко, 2015). Я-концепція виникає в людині у процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний наслідок психічного розвитку, як відносно тривале і в той же час схильне до внутрішніх змін і хитань психічне надбання.

До найбільш поширених способів самопізнання

належать такі: самоспостереження, самоаналіз, порівняння себе з деякою «міркою», моделювання власної особистості, усвідомлення протилежностей в кожній якості, поведінкові характеристики. При цьому велику роль відіграє самооцінка особистості. Поняття самооцінки визначається як оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей. Вона є результатом, насамперед, розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу. Важливу роль в формуванні самооцінки відіграє зіставлення образу реального Я з образом ідеального Я, тобто з уявленням про те, якою людиною хотіла б бути. Другий чинник, важливий для формування пов'язаний з тим, що людина схильна оцінювати себе так, як її оцінюють інші. Нарешті, ще один погляд на природу і формування самооцінки полягає в тому, що індивід оцінює успішність своїх дій і проявів через призму своєї ідентичності.

Самооцінка може бути адекватною або неадекватною. Адекватна самооцінка визначає міру розбіжності між рівнем їх домагань і реальним рівнем здійснення діяльності, точність постановки цілей, адекватну емоційну реакцію на різний результат діяльності. Неадекватність виявляється в завищенні або заниженні рівня відносно еталону, з яким особистість себе порівнює. Завищена самооцінка сприяє постановці цілей, не відповідних можливостям професіонала: він орієнтований на успіх, нехтує необхідною інформацією, не розвиває великих зусиль для досягнення своїх цілей. Занижена самооцінка приводить до пасивності, схильності професіонала ставити легкі цілі і завдання, він боїться відповідальності і невдачі.

Аналізуючи отримані результати, бачимо, що лише 34 % учасників контрольної групи (КГ) та 39,2 % експериментальної групи (ЕГ) мають адекватний рівень самооцінки або збіг чекань відносно своїх і реальних можливостей; 47,1 % випробовуваних з ЕГ та 42,4 % з КГ мають неадекватно завищений рівень самооцінки, отже, їм властиве невірне уявлення про себе, ідеалізований образ своєї особистості та можливостей, своєї цінності для оточення. При такому рівні самооцінки, особа схильна ігнорувати невдачі заради збереження звичної високої оцінки самого себе, своїх вчинків і справ. 15,9 % студентів з ЕГ і 23,6 % з КГ мають занижений рівень самооцінки. Вони не ставлять перед собою важ-

кодосажні цілі, схильні обмежуватися рішенням буденних завдань, занадто критичні до себе. Невелика різниця між цими показниками студентів експериментальної і контрольної групи, свідчить про те, що придбання навичок самопізнання є доволі довгим процесом та потребує значної уваги до самих себе.

Адекватна самооцінка створює сприятливі умови для професійного самовдосконалення, результативності, підтримує мотиви особистості по формуванню своїх професійно-значущих якостей. Вона є першим кроком на шляху до впевненості у собі, яка супроводжує свідоме планування свого життя на певний період часу. Впевнені у собі люди найчастіше правильно оцінюють навколишню ситуацію, більш незалежні від зовнішніх обставин, а також від думок і чекань інших людей. Їм характерна соціальна сміливість в постановці нових цілей і визначенні завдань, а також ініціативність при їх виконанні.

Результати дослідження за допомогою тесту «Впевненість в собі» В. Г. Ромека показують, що високий рівень впевненості в собі властивий для 35,6 % учасників КГ та 38,8 % студентів ЕГ. Середній рівень впевненості в собі характерний для 38,4% випробовуваних у КГ та 45,6% у ЕГ. За наявності такого рівня, для особистості має значення суб'єктивна позитивна оцінка результатів власних дій і позитивна думка значущих людей, яка буде стимулювати зростання власної впевненості. Низький рівень впевненості у собі властивий для 26% учасників КГ та 15,6% студентів ЕГ. Їм не завжди вдається здолати свої соціальні страхи, часто доводиться боротися зі своєю сором'язливістю і скутістю.

Впевненість в собі є властивістю особистості, ядром якої виступає позитивна оцінка індивідом власних навичок і здібностей як достатніх для досягнення значимих для нього цілей і задоволення його потреб. Основою для формування такої оцінки служать результати діяльності, позитивний досвід вирішення поставлених завдань і успішне досягнення власних цілей. Підвищення рівня впевненості у собі у студентів в процесі професійної підготовки досягається в результаті накопичення професійних знань, умінь і навичок, розширення кругозору, пізнання самого себе, сформованих установок, системи цінностей і активної самореалізації. Ефективним для її формування є цілеспрямоване ство-

рення викладачем ситуацій успіху, коли студент отримує задоволення від результату своєї діяльності. Вона підвищить спрямованість студентів на успішну професійну діяльність, сприяє розвитку їх ініціативності, креативності, активності.

Самооцінка та впевненість в собі нерозривно пов'язані з такими властивостями особистості як ідентифікація та рефлексія, які є специфічними механізмами самопізнання. Необхідність усвідомлення самого себе, свого психологічного портрету змушує студентів формувати навички самопізнання внутрішніх психічних станів та рефлексії. Ідентифікація дає можливість ототожнення з ким-небудь або чим-небудь, а рефлексія, навпаки, відсторонитися від предмета аналізу, «подивитися» на весь процес як би з боку. Рефлексія представляє собою розуміння себе, безпосередній самоконтроль своєї поведінки в актуальній ситуації, аналіз того, що відбувається, координація дій відповідно до умов, які змінюються. Важливо зазначити, що рефлексія – це не просто усвідомлення, а одночасно і зміна себе, спроба вийти за межі того рівня розвитку особистості, який був досягнутий (Ігнатюк, 2009).

Тільки при наявності рефлексії як внутрішнього стану, може виховуватися і зміцнюватися самооцінка особистості, її впевненість у собі і самоповага (Карпов, 2003).

Діагностика рефлексивності за методикою А. В. Карпова показала, що високим рівнем рефлексивності володіють лише 5,1 % учасників КГ та 7,4 % ЕГ. Середній рівень здатності до рефлексії властивий 53% випробовуваних з КГ та 61,6% з ЕГ, а низький рівень переважає у 41,9% учасників КГ та у 31% студентів ЕГ. Такі результати викликають необхідність психолого-педагогічного супроводу з боку викладачів щодо підвищення цього рівня. В процесі навчання студентів питанням формування рефлексивності, як способу самопізнання особистості, приділяється недостатня увага, що чинить несприятливий вплив і на їх адекватну самооцінку, впевненість в собі та на готовність до саморозвитку та самовдосконалення.

Для підвищення рівня рефлексивності необхідно знання самого себе і певних особливостей, чому сприятиме спецкурс з психології, вивчення якої раніше було включено в програму на другому курсі навчання, а

сьогодні в технічних вузах його взагалі відмінили та окремі теми цього курсу читають в дисциплінах за вибором студентів. Знання психології сприяє уявленню у студентів технічних закладів освіти про складові особистості, її потенціал і способи його активізації. У процесі експерименту викладання спецкурсу з психології дозволило студентам отримати інформацію про сутність самоаналізу і його вплив на професійно-особистісний саморозвиток. По-перше ця інформація зацікавила студентів, по-друге, вони були змушені використовувати навички рефлексії, аналізуючи проміжні успіхи та невдачі під час експерименту. Це дозволило на основі здатності студентів до самопізнання здійснювати самосприйняття, або створення ними ідеального образу Я і на основі його порівняння з образом Я-реального отримати інформацію про необхідність і основні напрямки самовдосконалення. Студентам було запропоновано створити програму саморозвитку з зазначенням термінів виконання запланованих дій. Цей процес проявляється також в формуванні спрямованості студентів на успішну професійну діяльність, що служить базою для постійного самовдосконалення власної особистості.

Одним із напрямів професійної підготовки майбутніх інженерів є організація та керівництво педагогами зусиль студентів у справі саморегуляції своєї особистості, однією з функцій якої є самоконтроль. По результатам дослідження способи самоконтролю не сформовані приблизно у половини студентів контрольної групи, у інших студентів вони сформовані частково і лише у 5% в повній мірі. Середній та низький рівень розвитку самоконтролю у майбутніх інженерів можна пояснити тим, що найчастіше саме викладачі застосовують методи контролю за діяльністю і поведінкою студентів. Ситуації ж, стимулюючі студентів до самоконтролю, створюються ними набагато рідше. Іншими словами, в процесі навчання самоконтроль студентів замінюється зовнішнім контролем з боку викладача. Можна стверджувати, що, не дивлячись на визнання великої значимості оволодіння студентами цього вміння, у процесі навчання не відбувається планомірного, цілеспрямованого його формування.

Якщо студенти КГ не відчували змін в цій сфері, то студенти ЕГ відмітили деяке зростання навичок са-

моконтролю. Вони, по-перше, були проінформовані про форми і методи застосування самоконтролю та його необхідності для отримання позитивних результатів в освітній діяльності. По-друге, під час виконання індивідуальної та командної самостійної роботи вони відчували необхідність опанування навичками самоконтролю. По-третє, участь в експерименті, особливо на заняттях, організованих за методикою активної самостійної роботи (АСН), вона формувала в них розвиток здібності до самоконтролю та взаємному контролю. Цьому сприяла участь студентів в активній самостійній роботі під час експерименту та під час підготовки та оформлення звітів до лабораторних робіт, виступів та обговорення змісту тематичної лекції, розробці та презентації проєктів.

Необхідно наполегливо навчати студентів не лише контролювати свої дії, але і програмувати їх відповідно до тих, які потрібно виконувати. Одним з найбільш складних завдань є формування у студентів системи саморегуляції, необхідної для здійснення поставлених цілей. Система саморегуляції складається з таких компонентів, як усвідомлення мети діяльності, стратегії і тактики її досягнення, забезпечення необхідних умов для її виконання, складання і здійснення програми дій, оцінка результатів та корекція способів досягнення бажаного результату. Формування саморегуляції, необхідної для здійснення визначених цілей, є однією з найбільш важливих і найбільш складних задач в освітньому процесі. Її значимість в тому, щоб привести до відповідності можливості студентів до вимог освітньої діяльності, кожен студент має усвідомлювати свої задачі в якості суб'єкта. Сюди можна віднести такі способи як самопереконавання або самонавіювання, самоохвалення або самозаохочення, самопокарання, самонаказ або самопримус. За змістом і наслідками вони можуть бути позитивними і негативними. Позитивне самопереконавання, характерне для більшості студентів експериментальної групи, спрямоване на самовиховання, мобілізацію фізичних і інтелектуальних можливостей особистості. Негативне ж, яке частіше присутнє студентам контрольної групи, навпаки обумовлює небажані стани, паралізує їх активність.

Таким чином, аналіз результатів дослідження вказує на зростання здатності студентів експеримента-

льної групи до саморозвитку в результаті застосування в освітньому процесі самостійної роботи, психолого-педагогічного супроводу з боку викладачів. Їх впровадження в навчальний процес сприяло подоланню внутрішніх психологічних бар'єрів, тривожності, невпевненості, страху перед дисципліною, розвитку умінь і навичок соціальної взаємодії, формуванню вмінь рефлексії та самостійно діяти і приймати адекватні рішення, здатності корегувати власну поведінку. Корисним є використання інноваційних технологій, яке було обмежено в зв'язку з недостатньою їх розробкою. Велику роль при цьому відіграє самостійна робота студентів, бажаний ефект від якої можна отримати тільки тоді, коли вона організована і реалізована в освітньому процесі в якості цілісної системи, що пронизує всі етапи навчання студентів. Вона сприяє самопізнанню майбутніх інженерів, формуванню професійного самовизначення і готовності до саморозвитку.

Професійне самовизначення – процес усвідомлення особистістю знання про себе як майбутнього професіонала; розуміння значущості учбово-професійної діяльності у своєму житті. Мета навчання та виховання – допомогти студенту побачити своє призначення, власну самоцінність, стимулювати прагнення до саморозвитку та самовдосконалення. Необхідно також свідоме й емоційне ухвалення вибраної професії, що приносить задоволення і складає сенс його життя; розуміння творчої природи професійної діяльності, що вимагає постійної роботи над собою. Результатом свідомого управління процесом власного розвитку є самоактуалізація потенціалу студентів в діяльності і самореалізація у житті (Лозовой, 1991).

Велику роль у цьому процесі відіграє самовиховання студентів, яке є багатогранним. Це систематична і свідома діяльність особистості, спрямована на розвиток в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі та характеру, усунення негативних (шкідливих) звичок. Самовиховання спирається на навчання, але не обмежується ним. Воно ставить перед собою завдання привчити студента до саморозвитку та постійного самовдосконалення. Самовиховання виникає на певному етапі її розвитку і є результатом виховання (Куликова, 2005). Можна сказати, що самовиховання – це динамічний процес керова-

ного особистістю саморозвитку, хоча ці поняття не можна ототожнювати. Саморозвиток переростає в самовиховання, коли воно стає підконтрольним свідомості, і людина усвідомлено починає займатися вдосконаленням свого Я.

Висновки з даного дослідження. Викладені результати досліджень і наші міркування дають підстави для таких висновків.

1. Створення у студентів домінантної установки-мотивації на самоосвіту і самовиховання, розуміння необхідності безперервного саморозвитку протягом всього життя допоможе вирішити багато сьогоденних проблем освіти.

2. Отримуючи в процесі діяльності певний досвід і якості, особистість починає на цій базі вільно і самостійно вибирати цілі і засоби діяльності, керувати своїми діями, одночасно вдосконалюючи і розвиваючи свої здібності до її здійснення, змінюючи і виховуючи себе. Без глибокого розуміння себе, своїх спрямувань, без адекватної оцінки своїх здібностей неможливі ні ясність професійної мети, ні твердість і послідовність в її досягненні.

3. Не сформованість відношення до себе як до майбутнього фахівця гальмує процес професійно-особистісного саморозвитку, оскільки саме завдяки самоусвідомленню студент розуміє невідповідність своїх якостей вимогам професії, а також соціально-моральним вимогам суспільства, і тим самим внутрішньо спонукає до подолання протиріч між ними, формуючи готовність до саморозвитку.

4. Мета або вимога, які були нав'язані з боку інших людей, можуть стати власними для студента, якщо вони сприяють задоволенню певних його потреб або є етапом чи засобом їх задоволення. У такому разі студент виступатиме не як пасивний виконавець, а як активний учасник, це сприятиме більшій включеності студента в діяльність. Перетворення зовнішніх вимог на індивідуальні цілі є одним з принципів особистісно орієнтованого підходу в навчанні.

Перспективами подальших розвідок вважаємо розробку максимально сприятливих умов для стимулювання розвитку та саморозвитку потреб, інтересів, намірів в процесі професійної підготовки майбутніх інженерів.

References :

- Derkacha, A. A. (2005). Akmeologicheskyy slovar [Acmeological Dictionary] / Pod obshch. red. Moscow: Yzd-vo RAHS. [in Russian]
- Berns, R. (1986) Razvitye Ya–kontseptsyy y vospytanyy [Self-concept development and education]. Moscow: Prohress. [in Russian]
- Bodalev, A. A. (1987) O potrebnosti y sposobnosti lychnosti k samorazvityiu [On the need and ability of a person to self-development] Sotsyalno-psykholohycheskye problemy lychnosti y kollektiva. Krasnodar, pp. 3-13. [in Russian]
- Ershova, N. H. (2005) Professyonalno-lychnostnoe razvitye studentov vuza fyzycheskoï kulturi [Professional and personal development of students of the university of physical education] Moscow. [in Russian]
- Ihnatiuk, O. A. (2009) Formuvannia hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka [Formation of future engineer's readiness for professional self-improvement: theory and practice]. Kharkiv: NTU «KhPI». [in Ukrainian]
- Kanivets, M. V. (2011) Formuvannia vpevnenosti v sobi u studentiv vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Formation of self-confidence in students of higher technical educational establishments] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, Zaporizhzhia, 17 (70), pp. 277-283. [in Ukrainian]
- Karpov, A. V. (2003) Refleksyvnost kak psykhicheskoe svoistvo y metodyka ee dyahnostiky [Reflexivity as a mental property and methodology for its diagnosis] *Psykhologicheskyy zhurnal*, 24, 5, pp. 45-57. [in Russian]
- Kulykova, L. N. (2005) Samorazvitye lychnosti: psykholohopedahohycheskye osnovy [Self-development of personality: psychological and pedagogical foundations] Khabarovsk: Yzd-vo KhHPU. [in Russian]
- Lozovoi, V. A. (1991) Samovospytanye lychnosti: fylosofsko-sotsyolohycheskyi analiz [Self-education of a personality: philosophical and sociological analysis]. Kharkov: Osnova. [in Russian]
- Maralov, V. H. (2002) Osnovy samopoznaniya y samorazvityy [Fundamentals of self-knowledge and self-development]. Moscow: Yzdatelskyi tsentr «Akademyia». [in Russian]
- Mykhailychenko, V. E. (2015) Psykholohyia razvityia lychnosti [Psychology of personality development]. Kharkiv. [in Russian]
- Mykhailychenko, V. I. (2012) Samokontrol yak vazhlyva umova samorozvytku osobystosti studenta [Self-control is important; it's important that the student's self-esteem is special]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv, Vinnytsia, 31, pp. 422 – 427. [in Ukrainian]
- Petrovskiy, A. V. (1989) Psykholohyia razvyvaiushcheisia lychnosti [Developmental personality psychology]. Moscow: Pedahohyka. [in Russian]
- Romanovskiy, O.H. (2013) Sutnist profesiino-osobystisnoho samorozvytku maibutnikh fakhivtsiv ta yoho mekhanizmy [Essence of professional-personal self-development of future specialists and its mechanisms] *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, 34, Kyiv, Vinnytsia, pp. 193 – 197. [in Ukrainian]
- Johnson, R.N. (2007) Our Obligation of natural self-developmen. Kansas.
- Kumar, A. (2007) Personal, academic and career development in higher education: Solaring to success. Oxford, 2007.

Valentina Mykhaylychenko

Candidate of Sciences (Philosophy), professor at Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department named after academician I. Ziyayun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkov (Ukraine)

Tetiana Hura

PhD (Candidate of Pedagogic Sciences), Assistant Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Social Sestem Management named after Academician I. A. Ziaziun, National Technical University "Kharkiv Politechnical Institute", Kharkiv (Ukraine)

Irina Galushchak

PhD (Candidate of Technical Sciences), Associate Professor of the Department of Physics, National technical University the "Kharkiv polytechnic institute", Kharkiv (Ukraine)

PROFESSIONAL AND PERSONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE ENGINEERS IN EDUCATIONAL PROCESS: NATURE AND MECHANISMS

ABSTRACT

The article indicates the orientation of the educational process of institutions of higher education on the student's professional and personal self-development, which provides for the creation of such a development environment that would make the student himself more consciously and purposefully master the methodology and technology of self-knowledge, self-education, self-training and self-improvement. The personal result of professional self-development is manifested in the dynamics of the image of self and its characteristics.

In order for the process of professional and per-

©Valentina Mykhaylychenko, Tetiana Hura, Galushchak Irina

sonal self-development to proceed efficiently, a person, first of all, must have a high level of preparedness for its implementation. Therefore, the article examines the state of the problem of its formation in the process of professional training of future professionals in institutions of higher education, namely, at a technical university.

The article considers the essence of professional-personal self-development and explains the content of its mechanisms, as well as the need to form students' preparedness for it in the studying process in institutions of higher education. Its main mechanisms as a targeted influence of a person on himself are self-knowledge, self-determination, self-control, self-regulation, self-education and independent study work.

The article describes the pedagogical experiment to identify the preparedness of future managers for professional and personal self-development was conducted at the National Technical University "Kharkov Polytechnic University", in which 86 first-year students of the Chemical Engineering Institute took part. Homogeneous study groups were selected, from which the experimental and control groups of participants were formed. Students of both groups have approximately the same results.

The results of the first stage of the pedagogical experiment on the formation of preparedness for professional and personal self-development are presented. The purpose of the experiment was to ensure that students recognize the need and importance of professional and personal self-development in the process of acquiring fundamental and special knowledge, skills for the successful implementation of professional activities, the need and feasibility of introspection and self-knowledge and other mechanisms of self-development, learn to formulate goals and objectives, plan their actions and interaction with participants in the educational process.

A higher level of students of the experimental group was noted. It is a result of their focused independent study work and pedagogical and psychological support by the teachers of the department.

The article draws attention to the low psychological preparedness of future engineers and the insufficient development of innovative pedagogical technologies that contribute to the formation of students' preparedness for professional and personal self-development.

Based on the study, the authors made the following conclusions:

1. The formation in students of a dominant attitude -motivation for self-education and self-training, understanding the need for continuous self-development throughout life will help to solve many of today's problems of education.

2. Having acquired certain experience and qualities in the process of activity, a person starts on this basis to choose goals and methods of activity freely and independently, manage his actions, and at the same time improve and develop his abilities to carry out these activities, changing and educating himself. Without a deep understanding of oneself, one's orientation, and without an adequate assessment of one's abilities, neither clarity of a professional goal, nor firmness and consistency in achieving it are possible.

3. The lack of formation of a attitude to oneself as a future specialist hinders the process of professional and personal self-development, because students understands the contradiction between their qualities and the requirements of the profession and the social and moral requirements of society by means of self-awareness. As a result they internally encourages themselves to overcome this contradictions, forming a preparedness to self-development.

4. The goal or requirement imposed by other people can become personal for the students if they contribute to the satisfaction of their specific needs or they a stage or a way of satisfying them. In this case, the student no longer acts as a passive performer, but as an active participant, which contributes to a greater involvement of the student in the activity. The transformation of external requirements into individual goals is one of the principles of a personality-oriented approach to learning

The authors consider the prospects of further research the development of the most favorable conditions for stimulating the development and self-development of needs, interests, intentions in the process of training future engineers.

Key words: professional and personal self-development, self-education, self-regulation, self-determination, self-education, independent study, technical university.

Михайличенко Валентина Евдокимовна

Кандидат философских наук, доцент, профессор кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. академика И. А. Язюна, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков (Украина)

Гура Татьяна Витальевна

Кандидат педагогических наук, доцент, профессор кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. академика И. А. Язюна, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков (Украина)

Галушчак Ирина Владимировна

Кандидат технических наук, доцент кафедры физики, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков (Украина)

**ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОЕ
САМОРАЗВИТИЕ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ
В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ: СУЩНОСТЬ И
МЕХАНИЗМЫ**

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена сущность профессионально-личностного саморазвития (ПЛС) и необходимость формирования готовности студентов к нему в процессе обучения в заведениях высшего образования (ЗВО). Определены главные механизмы целенаправленного воздействия человека на самого себя: самопознание, самоопределение, самообразование, самоконтроль, саморегуляция, самовоспитание, самостоятельная работа. Приведены результаты первого этапа педагогического эксперимента по формированию готовности к ПЛС. Показателен более высокий уровень ПЛС у студентов экспериментальной группы, который является результатом их целенаправленной самостоятельной работы и педагогико-психологического сопровождения преподавателями кафедры. В статье обращено внимание на низкую психологическую готовность будущих инженеров и недостаточную разработанность инновационных педагогических технологий, способствующих формированию у студентов готовности к ПЛС. Изложенные результаты исследований и наши рассуждения дают основания для следующих выводов:

1. Создание у студентов доминантной установки-мотивации на самообразование и самовоспитание, понимание необходимости непрерывного саморазвития на протяжении всей жизни, которое поможет решить многие сегодняшние проблемы образования.

2. Приобретая в процессе деятельности определенный опыт и качества, личность начинает на этой базе свободно и самостоятельно выбирать цели и средства деятельности, управлять своими действиями, одновременно совершенствуя и развивая свои способности к ее осуществлению, изменяя и воспитывая себя. Без глубокого понимания себя, своих устремлений, без адекватной оценки своих способностей невозможны ни понимание ясности профессиональной цели, ни твердость и последовательность в ее достижении.

3. Несформированность отношения к себе как к будущему специалисту тормозит процесс профессионально-личностного саморазвития, поскольку именно благодаря самоидентификации студент понимает несоответствие своих качеств требованиям профессии, а также социально-нравственным требованиям общества, и тем самым внутренне он побуждает себя к преодолению противоречий между ними, формируя готовность к саморазвитию.

4. Цель или требование, которые были навязаны со стороны других людей, могут стать собственными для студента, если они способствуют удовлетворению определенных его потребностей или являются этапом или средством их удовлетворения. В таком случае студент будет выступать не как пассивный исполнитель, а как активный участник, это будет способствовать большей включенности студента в деятельность. Превращение внешних требований на индивидуальные цели является одним из принципов лично ориентированного подхода в обучении.

Перспективами дальнейших исследований считаем разработку максимально благоприятных условий для стимулирования развития и саморазвития потребностей, интересов, намерений в процессе профессиональной подготовки будущих инженеров.

Ключевые слова: профессионально-личностное саморазвитие, самообразование, саморегуляция, самоопределение, самовоспитание, самостоятельная работа, технический университет.

Дата отримання статті: 01.03.2020

Дата рекомендації до друку: 19.04.2020

Дата оприлюднення: 30.04.2020